Postal Regd.No. GAMC- 1553/2022-2024 ISSN 2454-6313

संस्कृत-
साम्प्रतम्
(Sampratam means "Current")

(संस्कृतमासिकी पत्रिका)
वर्ष : १८ अङ्क : २१३
जान्युआरी - २०२४

EKLAVYA SANSKRIT ACADEMY

Registered under RNI No. GUJMUL/2006/17235. Published on 5th of every month. Permitted to post at Ahmedabad PSO on 7th of every month under Postal Regd.No. GAMC- 1553/2022-2024 issued by SSP Ahmedabad. Valid upto 31-12-2024. containing 8 pages ₹ 10

चिन्तनम्

सतीशः गज्जर्

शब्दानां विलासचेष्टितम्

शब्दः अर्थः च साहित्यस्य अधिष्ठानं वर्तते। कालिदासः अपि रघुकाव्यस्य प्रारम्भे 'वागर्थाविव सम्पृक्तौ' इति तयोः सहृदयं स्मरणं करोति। शब्दार्थयोः चारुसंयोजनेन साहित्यस्य निर्माणं भवति। समाजे प्रयुज्यमानानि वाक्यानि लोकतन्त्रस्य प्रवर्तने उपयुक्तानि भवन्ति। परन्तु साहित्यिकी उक्तिः विलक्षणेन सौन्दर्येण सह आविर्भवति। अत्रापि कवेः प्रतिभायाः संयोगः रसिकजनस्य हृदयम् आर्द्रं करोति।

साहित्यस्य अभिव्यक्तिः भाषया भवति। सामान्यः शिक्षितः मनुष्यः अपि जीवने किञ्चित् भाषाज्ञानं लभते, स्वल्पेन आयासेन। सः जगति निरीक्षते यत् साहित्यक्षेत्रे प्रसिद्धेः हस्तगतं साधनं वर्तते। साहित्यस्य 'उत्पादने' कोऽपि व्ययः अपि न दृश्यते। यशोलुब्धः सः केनापि प्रकारेण लेखनं प्रारभते। किञ्चित् शब्दज्ञानम्, दैवदत्तं चातुर्यम्, ग्रन्थानां कृपया कृतं चाटुवचनानां सङ्ग्रहणम्, आत्मश्लाघायाः चूर्णं च इत्येव तस्य मूलधनम्। एतावता सः वाणिज्यस्य विस्तारं करोति। दुर्भाग्येन मुग्धजनाः तस्य शब्दवर्षणेन आर्द्राः भवन्ति। सामान्यस्य पाठकस्य स्मृतिफलके एका एव भावना स्थिरा भवति – साहित्यम् अर्थात् शब्दानां विलासचेष्टितम्।

यथेष्टं कृतं वाग्विलसनं वस्तुतः साहित्यं नास्ति। एतत् तु वञ्चकानां मायाजलम् अस्ति। वार्तापत्राणां लेखकाः, सभायाः सञ्चालकाः वा विशेषतः विशालं लोकसमूहं स्पृशन्ति। ते मुग्धानां समाजे प्रख्यातिम् अपि प्राप्नुवन्ति। यतो हि तादृशः समाजः कलायाः तत्त्वं विज्ञातुं कदापि न यतते। साहित्यस्य मूलं यावत् न प्रविष्टः सामान्यः समाजः दैनिकपत्रेषु अथवा निस्सारासु सभासु एव नितरां रमते। सः तु तत्र तत्र प्रयुज्यमानैः नर्मवचनैः एव संतृप्तः भवति। सिद्धहस्ताः, सिद्धकण्ठाः वा वञ्चकाः एतत् विज्ञानं सम्यक् अवगच्छन्ति।

साहित्यं वस्तुतः साधनायाः मधुरं फलम् अस्ति। साधना प्रसिद्धेः दासी नास्ति। यत्र निर्गुणायाः प्रसिद्धेः लेपनम् अस्ति, तत्र साधना स्वयमेव निष्प्रभा भवति। शब्दस्य साधकः एव पाठकस्य हृदयस्य स्वामी भवितुं शक्नोति। सत्कवेः शब्दाः परमतत्त्वस्य स्पर्शं कृत्वा अवतरन्ति। तेषु शब्देषु रसदर्शनं स्वभावतः एव द्योतते। भर्तृहरिः अपि साहित्यकाराणां कपटलीलाम् अवलोकितवान् स्यात्। अतः एव सः श्रेष्ठान् साहित्यकारान् पृथक् करोति –

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥

महिमान्वितः दर्पणः

शङ्करः षोडशवर्षीयः तरुणः । तृतीये वयसि एव सः मातृवियोगं प्राप्तवान् आसीत् । अतः पिता श्यामः द्वितीयपत्नीत्वेन लक्ष्मीं परिणीतवान् । लक्ष्म्याः उभौ पुत्रौ जातौ । स्वपुत्रयोः विषये तस्याः विशेषप्रेम । तौ विद्याभ्यासाय गुरुकुलं प्रति प्रेषितवती सा । किन्तु वराकः शङ्करः गृहस्य कृषिक्षेत्रस्य च कार्ये तया नियुक्तः । पुत्रः शङ्करः तु एतत् कार्यं सन्तोषेण एव करोति स्म ।

एवमेव कालः गतः । अथ कदाचित् श्यामः आकस्मिकतया व्याधिग्रस्तः जातः । सः स्वस्य अन्तिमकालं सन्निहितम् अवगतवान् । अतः पत्नीं स्वसमीपम् आहूय सः अवदत् – ''मम ज्येष्ठः शङ्करः निष्कपटः मुग्धः च । तस्य पालनं पोषणं च भवत्याः दायित्वम् । स्वपुत्रौ इव तमपि भवती प्रीत्या पोषयतु'' इति । अनन्तरदिने एव सः प्राणैः – वियुक्तः जातः ।

लक्ष्मीः तु शङ्करं गृहात् प्रेषयितुम् इच्छति स्म । अतः सा कदाचित् शङ्करम् आहूय एकं प्राचीनं दर्पणं दत्त्वा अवदत् – ''वत्स ! ह्यः भवतः पिता मम स्वप्ने प्रत्यक्षीभूय आज्ञापयत् यत् एषः दर्पणः भवते दातव्यः इति । एषः महिमान्वितः दर्पणः । एषः एव भवतः दायभागः'' इति ।

कदाचित् कृषिक्षेत्रतः प्रत्यागमनसमये जीर्णकुटीरे वसन् कश्चन विरागी शङ्करस्य मात्रे पार्वत्यै एतं दर्पणं दत्तवान् आसीत् । सः विरागी महामहिमवान् इति ग्रामे सर्वे जनाः वदन्ति स्म । अतः पार्वती तं दर्पणं गृहम् आनीय पत्ये श्यामाय दत्तवती आसीत् । सः एव दर्पणः इदानीं लक्ष्म्या शङ्कराय दत्तः आसीत् ।

शङ्करः विमातुः हस्तात् दर्पणं स्वीकृत्य मुग्धस्वरेण अपृच्छत् – ''अम्ब ! इदानीं मया एतत् गृहं किं त्यक्तव्यम् ?'' इति ।

''आं वत्स ! एषः दर्पणः एव भवदीयः दायः इति भवत्पितुः आशयः आसीत् । दायस्य प्राप्त्यनन्तरं गृहे वासस्य अधिकारः समाप्तः भवति खलु ? अतः भवान् इतः गत्वा स्वेच्छया जीवनं कर्तुम् अर्हति'' इति उक्त्वा लक्ष्मीः तस्मै चत्वारि रूप्यकाणि दत्तवती ।

शङ्करः स्वकीयानि वस्त्राणि कस्मिंश्चित् प्राचीने स्यूते पूरयित्वा तेषाम् अन्तः दर्पणं सावधानतया संस्थाप्य ततः निर्गतवान् । सायङ्कालाभ्यन्तरे सः राजधानीदुर्गस्य समीपं गतः । अर्धरूप्यकेण सः भोजनं क्रीत्वा भुक्त्वा कस्याञ्चित् धर्मशालायां शयितवान् ।

शयनात् पूर्वं सः स्यूतात् दर्पणं बहिः आनीतवान् । दर्पणः सुन्दरः आसीत् । दर्पणे स्वस्य प्रतिबिम्बं पश्यन् शङ्करः अवदत् – ''तात ! मात्रा उक्तं यत् एषः दर्पणः महिमयुक्तः इति । किन्तु एतस्य कीदृशः महिमा इति तया न विवृतम् । अतः एतस्य महिमा कः इति कथं मया ज्ञातव्यम् ?'' इति । ततः सः एतम् अंशम् एव चिन्तयन् निद्रावशं गतवान् ।

मध्यरात्रसमये धर्मशालायां कश्चन कोलाहलः उत्पन्नः । जनाः आतङ्कग्रस्ताः आसन् । तेषां कथनतः शङ्करेण अवगतं यत् व्याघ्रकेतुनामकः प्रतिवेशिराजः आकस्मिकतया आक्रमणं कृतवान् अस्ति इति । जनाः वदन्ति स्म –

''अस्माकं राजा मित्रवर्मा प्रजावत्सलः धर्ममार्गपरायणः च । जनकल्याणम् एव तस्य लक्ष्यम् । रात्रौ एव शत्रुसैन्येन आक्रमणं कृतम् अस्ति। अस्माकं राजा रणरङ्गं गतवान् अस्ति" इति।

धर्मशालायाः व्यवस्थापकः व्याघ्रकेतोः दुष्टतां, क्रूरतां, महत्त्वाकाङ्क्षितां च विवृत्य : अवदत् – ''अस्माकं राजा धैर्येण रणरङ्गं गतवान् अस्ति। न जाने, विजयः कस्य भवेत् इति। अस्माकं राज्ञः एव जयः भवतु इति प्रार्थयामहे वयम्'' इति।

एतत् श्रुतवान् शङ्करः दर्पणं पश्यन् अवदत् –''अहो, यदि अस्माकं राज्ञः एव जयः भवेत् तर्हि वरं भवेत्'' इति।

तदनन्तरक्षणे एव दर्पणतः विद्युत्तरङ्गाः उत्पन्नाः । लघ्वाकारकाणां सैनिकानां सरणिः एव दर्पणतः निर्गता । भूमिं प्राप्य ते सैनिकाः दृढकायाः जाताः । ते वेगेन शत्रुसेनां लक्ष्यीकृत्य निर्गताः ।

स्वस्य सैनिकाः एकैकशः धराशायिनः जायमानाः सन्ति इत्येतत् दृष्टवतः व्याघ्रकेतोः महान् आघातः । दर्पणतः निर्गताः सैनिकाः तदीयान् सैनिकान् सर्वान् मारितवन्तः आसन्। अन्ते दर्पणतः एकः दीर्घः पाशः निर्गतः । सः व्याघ्रकेतुम् अबध्नात्।

मित्रवर्मा अपि दर्पणतः निर्गतान् सैनिकान आश्चर्येण पश्यन् स्थितवान्। पाशेन कृतं व्याघ्रकेतोः बन्धनम् अपि तेन दृष्टम्।

सः सैनिकपङ्क्तेः मूलम् अन्विष्यन् धर्मशालाम् आगत्य शङ्करम् अपृच्छत् – ''एतस्य महिमान्वितस्य दर्पणस्य कारणतः अद्य देशः रक्षितः जातः। भवान् कः ? कुत्रत्यः भवान् ?'' इति।

शङ्करः स्वस्य ग्रामस्य नाम उक्तवा पितुः मरणस्य अनन्तरं यद्यत् प्रवृत्तं तत्सर्वं विस्तरेण राजानं निवेद्य उक्तवान् – ''एतस्य दर्पणस्य किं वैशिष्ट्यम् इति अहमपि न जानामि। धर्मात्मनः अस्माकं महाराजस्य विजयः भवतु इत्येतावत् एव मया दर्पणस्य पुरतः उक्तम्। ततः पश्यतः एव मम असंख्याः सैनिकाः इतः निर्गताः'' इति।

एतत् श्रुत्वा राजा आश्चर्यं प्रकटयन् अवदत् – ''भवतः विमाता केन उद्देशेन एतं दर्पणं दत्तवती इति तु न ज्ञायते। किन्तु एतस्मात् दर्पणात् देशस्य रक्षणं तु जातम्। अहम् अधैव भवन्तं गुरुकुलं प्रति प्रेषयित्वा भवतः विद्याभ्यासस्य व्यवस्थां कर्तुम् इच्छामि किम् एतत् सम्मतं भवतः ?'' इति।

शङ्करः शिरचालनपूर्वकं सम्मतिं दर्शितवान्। तदनन्तरक्षणे एव तस्य हस्ते स्थितः दर्पणः उड्डीय गतः, सशब्दं भग्नः सन् छिन्नविच्छिन्नः जातः च।

एतत् दृष्टवान् शङ्करः महता खेदेन दर्पणस्य खण्डान् एव पश्यन् अतिष्ठत्। तदा राजा मित्रवर्मा तस्य स्कन्धे हस्तं स्थापयित्वा अवदत् – ''दर्पणः भग्नः यत् तेन खेदः न प्राप्तव्यः भवता। महिमानः मनुष्यस्य प्रगतये दीर्घकालं यावत् उपकारकाः भवितुं न अर्हन्ति। मनुष्येण स्वस्य प्रगतिः स्वप्रयत्नेन स्वयम् एव साधनीया। अतः दर्पणः भग्नः इति विषादः न उचितः'' इति।

एतत् श्रुतवतः शङ्करस्य मुखे मन्दहासः उत्पन्नः। सः राज्ञा सह ततः निर्गतवान् गुरुकुलप्रवेशाय।

मासवार्ता:

आरब्धौ संस्कृतभाषाशिक्षणवर्गौ

संस्कृतभाषायाः अध्ययनं कर्तुम् इच्छुकानां छात्राणां कृते एकलव्य-संस्कृत-एकेडेमी संस्कृतभाषाशिक्षणस्य अनेकान् वर्गान् नियतम् आयोजयति । एतस्मिन् उपक्रमे जनवरीमासस्य ८ दिनाङ्कतः संस्कृतभाषाशिक्षणस्य प्रथमस्तरस्य जनवरीमासस्य १७ दिनाङ्कतः तृतीयस्तरस्य च आरम्भः जातः वर्तते। संस्कृतभाषाशिक्षणस्य प्रथमस्तरस्य समयः प्रातः ७ तः ८.३० वर्तते। संस्कृतभाषाशिक्षणस्य तृतीयस्तरस्य समयः सायं ६.३० तः ८.०० च वर्तते। अत्र उल्लेखनीयं यत् एकलव्य-संस्कृत-एकेडेमीसंस्थानेन छात्राः हुठ्ठ्यद्बठ्ठ्द एवं च हळळ्यद्बठ्ठ्द मिलित्वा पठितुं शक्नुयुः तथा व्यवस्था कृता वर्तते। उभयोः वर्गयोः आहत्य ३० छात्राः प्रवेशं स्वीकृतवन्तः। एतौ वर्गौ एप्रिलमासपर्यन्तं प्रचलिष्यतः।

तदा च तेन पितुः चरणमूले पतितम्। स्वस्य अश्रुपातेन दशरथस्य चरणानि पितुश्च अश्रुपातेन रामस्य शिरः क्लेदितम्। ततः शत्रुघ्नलक्ष्मणाभ्यां गृहीते घटे दशरथेन च गृहीते अभिषेकच्छत्रे मन्थरया किमपि तादृशं राज्ञः कर्णे शनैः कथितं येन मम अभिषेकः न सम्पन्नः। ततः कञ्चुकीयः प्रविश्य कैकेय्याः प्रपञ्चं निवेदयति यत् कथं तया भरतस्य अभिषेकार्थं राजा प्रेरितः। रामः तस्याः विषये परिवादं श्रोतुं न इच्छति। कैकेय्याः तद्वचनं श्रुत्वा राजा दशरथः मोहं प्राप्तः इति कञ्चुकीयः रामाय कथयति। एतत् श्रुत्वा लक्ष्मणः क्षुभितः। एतत् सर्वम् अयोग्यम् इति लक्ष्मणः प्रविश्य कथयति। रामः कथञ्चित् लक्ष्मणं शमयति गन्तुं च वल्कलान् धरति। सीता लक्ष्मणश्च अनुगन्तुं निवेदयतः। वारितौ अपि तौ रामम् अनुगच्छतः। नगरमार्गः प्रजाभिः निरुद्धः। न कश्चिद् रामस्य गमनं काङ्क्षते। तान् पौरान् उत्सारयितुं रामः लक्ष्मणम् अग्रे करोति। सः सीताम् अवगुण्ठनम् अपनेतुम् आज्ञापयति पौरेभ्यः च कथयति –

"स्वैरं हि पश्यन्तु कलत्रमेतद् बाष्पाकुलाक्षैर्वदनैर्भवन्तः।
निर्दोषदृश्या हि भवन्ति नार्यो यज्ञे विवाहे व्यसने वने च॥"

प्रतिमानाटकम् (ग्रन्थपरिचयः)

व्योम शाहः

[illegible]।' परमं नाट्यतत्त्वं समुपलभ्य स्वीयां काव्यनौकां संस्कृतसाहित्याम्बुनिधौ प्रावेशयन्, तस्य महाकवेः भासस्य नाटकचक्रात् 'प्रतिमानाटकम्' इति नाटकस्य आस्वादनं कुर्मः।

कृतिप्रकारः – अविमारकादिवत् इदमपि दशसु रूपकेषु नाटकमिति प्रकारेऽन्तर्भवति। ख्यातवृत्तं प्रसङ्गम् अधिकृत्य धीरोदात्तनायकवती इयं रचना। अत्र मुख्यः रसः करुणः एव। केचित् वीरं रसं प्रधानं मन्वते।

कृतेराधारसामग्री : – कृतेः अस्याः मुख्या आधारसामग्री तु रामायणम् एव, किन्तु तत्र भासेन प्रतिमागृहवत् नैकानि मौलिकानि परिवर्तनानि कृतानि। तानि इह रसास्वदनोपक्रमे विज्ञप्स्यन्ते।

नाटके पात्राणि – दशरथः, रामः, लक्ष्मणः, भरतः, शत्रुघ्नः, सुमन्त्रः, रावणः, कञ्चुकीयः, सूतः, देवकुलिकः, तापसाः (३), नन्दिलकः इति पुरुषाः । सीता, कौसल्या, सुमित्रा, कैकेयी, अवदातिका, विजया, नन्दिनिका, तापसी इति स्त्रियः।

नाटकस्य नाम– प्रतिमागृहं नाम तादृशं स्थानं यत्र दिवङ्गतानां पूर्वेषां नृपतीनां प्रतिमाः स्थाप्यन्ते। भरतः मातुलगृहात् पुनः अयोध्यां प्रति आहूतः। नगराद्बहिः विश्राम्यति। तत्र प्रतिमागृहं गत्वा तेन स्वकीयपितुः मृत्युविषये ज्ञायते। तमेवांशम् उद्दिश्य अस्य नाटकस्य नाम 'प्रतिमा' इति।

नाटकसारः – सूत्रधारः श्रीरामस्य स्तुत्या मङ्गलाचरणं कुरुते। स्थापनायाम् इदं कथ्यते यत् (रामस्य अभिषेकार्थं) सर्वे त्वरमाणाः सन्ति। स्थापनानन्तरं प्रतीहारीकञ्चुकीयौ प्रविशतः। प्रतीहारी कञ्चुकीयं निवेदयति यद् रामस्य अभिषेकार्थं सज्जता करणीया इति दशरथस्य आदेशः। कञ्चुकीयः कथयति यत् राज्ञा आज्ञप्तं सर्वमपि उपस्थापितम्। सः कथयति यद् अनेन – रामाभिषेकनिर्णयेन प्रजाः कृतकृत्याः अभवन्। कञ्चुकीयः निष्क्रान्तः।

प्रतीहारी पुरोहितम् आह्वातुं नाटकीयान् च नाटकस्य सज्जतां कर्तुम् अन्यान् नियोजयति। सा निष्क्रान्ता। ततः सीतायाः चेटी अवदातिका नेपथ्यपालिन्या रेवया सह परिहासं कर्तुं वल्कलं गृहीत्वा प्रविष्टा। ततः सीता सपरिवारा प्रविशति। अवदातिकायाः हस्ते वल्कलं दृष्ट्वा सा तस्य ग्रहणस्य कारणं पृच्छति। अवदातिकाऽपि यथास्थितं परिहासवृत्तान्तं निवेदयति। सीता तस्यै कथयति यत् तादृशं कृत्यम् अयोग्यम्। सा तद् वल्कलं तस्यै रेवायै अर्पयितुम् आदिशति। आज्ञां शिरसि निधाय यदा सा गन्तुं प्रवृत्ता, तदा सा सीता पृच्छति यत् कथं तद् वल्कलं तस्याः (सीतायाः) वपुषि शोभते ? स्वयं गृहीत्वा सीता वल्कलं धरति। किम् इदानीं शोभते ? इति पृष्टा चेटी कथयति 'तव खलु शोभते नाम। सौवर्णिकमिव वल्कलं संवृत्तम्।' सीता दर्पणम् आनेतुम् आदिशति। चेटी सीतायै निवेदयति यद् रामस्य अभिषेकः संवृत्तः। एतत् श्रुत्वा सीता हृष्टा। सा वार्ताहरायै चेट्यै स्वकीयानि आभरणानि दत्ते। अभिषेककाले प्रवर्तमानः पटहस्य ध्वनिः अकस्मात् तूष्णीकः। चेटी पूर्वश्रुतम् अनुस्मरन् कथयति यद् अभिषेकानन्तरं महाराजः दशरथः वनं गमिष्यति। एतत् श्रुत्वा सीता खिद्यते कथयति च न तद् अभिषेकोदकं किन्तु मुखोदकम्। (महाराजगमनं श्रुत्वा दुःखितस्य रामस्य मुखाद् अश्रूणि प्रक्षालयितुं तद् मुखोदकम्।) ततः रामः प्रविशति। सीतया वल्कलं न अपनीतम्। रामः सर्वमपि वृत्तान्तं सीतायै निवेदयति यद् दशरथेन सर्वेषां समक्षं 'राम ! प्रतिगृह्यतां राज्यम्' इत्युक्तं

कृपया हसन्तु

रमणः - (नमनम् उद्दिश्य) भोः नमन ! अहं सर्वदा त्वयि ईश्वरं पश्यामि । वद इदानीम् अहं किं करवाणी?

नमनः - करणीयं किम् ? मां नत्वा, मह्यं १०१ रूप्यकाणि प्रदाय अग्रे गन्तव्यम् ।

★ ★ ★ ★ ★

यमराजः - (चित्रगुप्तम् उद्दिश्य) भोः चित्रगुप्त ! तादृशम् एकं यन्त्रं रचयतु येन असत्यवक्तुः अभिज्ञानं भवेत् ।

चित्रगुप्तः - अस्तु प्रभो...!!

ततः चित्रगुप्तः तादृशम् एकं घण्टम् अरचयत् यः घण्टः असत्यभाषणेन नदति स्म । ततः समयान्तरेण सः घण्टः नदति स्म । एकस्मिन् दिने सहसा घण्टः उच्चैः टन... टन... टन... टन इति अनदत् ।

यमराजः - (चित्रगुप्तम् प्रति) एतत् किम् अभवत् ! अयं घण्टः सहसा किमर्थं वारं वारं नदन् अस्ति ?

चित्रगुप्तः - प्रभो...! कश्चन राजनेता इदानीम् एव स्वकीयं भाषणम् आरब्धवान् अस्ति ।

★ ★ ★ ★ ★

विवाहानन्तरं रमा प्रथमवारं पाकशास्त्रस्य पुस्तकं पठन्ती भोजनं पचन्ती आसीत्...

श्वश्रूः - (शीतकम् उदघाटच) भोः वधु ! मन्दिरस्य घण्टां किमर्थं शीतके स्थापितवती भवती ?

वधूः - मातः ! एतस्मिन् पुस्तके लिखितम् अस्ति यत् सर्वान् खाद्यपदार्थान् एकत्रीकृत्य धकघण्टां शीतके स्थापयतु अतः ।

सुभाषितम्

– संस्कृतविकिपीडियाजालस्थानात्

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचै प्रारभ्य विघ्नविहिता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥

तात्पर्यम् – अधमाः क्लेशः भवेत् इति भयेन कार्यं न आरभन्ते एव । मध्यमाः कार्यम् आरभन्ते चेदपि विघ्नानाम् उपस्थितौ कार्यं परित्यजन्ति । किन्तु पौनःपुन्येन विघ्नाः उपस्थिताः भवन्ति चेदपि उत्तमाः आरब्धं कार्यं कदापि न त्यजन्ति ।

प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः ।
तस्मात् तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥

तात्पर्यम् :– मधुरवचेन सर्वे प्राणिनः प्रसन्नाः भवन्ति । अतः एव मानवः सर्वदा मधुरं वचनम् एव वदेत्, वचने दरिद्रता न करणीया ।

बहूनाम् अल्पसाराणां संहतिः कार्यसाधिका ।
तृणैर्गुणत्वमापन्नैः बध्यन्ते मत्तदन्तिनः ॥

तात्पर्यम् :– स्वल्पशक्तियुताः बहु जनाः सङ्घटिताः भवन्ति चेत् महत्कार्यं साधयितुम् अर्हन्ति । तृणानि शक्तिरहितानि किन्तु तानि रज्जुरुपेण संयुक्ताः चेत् मत्तान् गजान् अपि बन्धुम् अर्हन्ति ।

ज्ञानसरित्

श्यामः पटेलः

वनेषु विचरतां पशूनां मृगः सर्वाधिकसुन्दरः निर्दोषः च भाति। नयनरम्यस्य मृगस्य नैकानि नामानि सान्ति। यथा – कुरङ्गः, वातायुः, हरिणः, अजिनयोनिः, शारङ्गः, चारुलोचनः, जिनयोनिः, कुरङ्गमः, ऋष्यः, रिष्यः, एणः, एणकः च। अतिचाञ्चल्यं विदधतः हरिणस्य अनेकाः विभिन्नवर्णीयाः प्रजातयः भवन्ति। भारते ये कृष्णवर्णीयाः मृगाः दृश्यन्ते ते विश्वे 'इन्डियन–ब्लेक–बक' नाम्ना प्रसिद्धाः सन्ति। तेषाम् आन्नत्यं ३२ इञ्चमितस्य भवति। तेषां पीठस्य उपरि कृष्णवर्णस्य रोमावलिः भवति। पादानां चिबुकस्य च उपरि श्वेतवर्णस्य लोमानि भवन्ति। तथैव नेत्रयोः परितः श्वेतवर्णीयं मण्डलं भवति। शिरसि शृङ्गद्वयं भवति। तदेव कृष्णमृगस्य आकर्षकं वैशिष्ट्यम् अस्ति। तेषां शृङ्गं २८ इञ्चमितं दीर्घं भवति। किन्तु या मृगी भवति सा कृष्णवर्णीया न भवति। सा तु काषायवर्णीया भवति। तस्याः मस्तके शृङ्गम् अपि न भवति। मृगाः हरितानि तृणानि लघूनि सस्यानि च खादन्ति। स्वभावतः एव ते भीताः भवन्ति। भीताः मृगाः अतिवेगेन धावितुं समर्थाः। मृगाणां जीवनं प्रायः द्वादशवर्षामाम् एव भवति। व्याघ्रस्य सिंहस्य च प्रीयतमं भोजनं मृगाः एव।

रोमन् / लोमन् – hair of the body, चिबुकम् – the chin, शृङ्गम् – horn

शब्दमञ्जूषा

श्रवणम् – कर्ण – ear
प्रणयः – प्रेम –
ड्ळळ्द्रष्ह्ळद्वूड/ द्यूक्द्र
आलिङ्गनम् – आलिङ्गन –
द्रद्वड्ढह्ल्डष्द्र
कुटी – कुटीर – ष्ह्ल्लड्दद्र
सितः – शुक्ल – ख्द्धद्वह्लद्र
स्यन्दनः – रथ – ष्द्धड्डह्ल्द्वूह्ल
नीरन्ध्रः – छिद्ररहित –
द्धद्वश्चद्रह्ल्ल्हूड्डह्लद्र
सौहार्दम् – मित्रता –
ळह्ल्द्धद्रड्डस्त्रद्यद्वड्डद्रह्यह्य
पुलकितः – रोमांचित –
द्रड्डह्लश्चह्लह्लह्ल्द्रस्त्र
गरलम् – विष – श्चूद्धह्यूड्ड
करवालः – तलवार – ह्यख्ूह्लस्त्र
पक्ष्म – बरौनी – द्रत्द्रद्यड्डह्ल्द्ध
कुसुमबान्धवः – चन्द्र – द्धूड्ड
ग्रावा – पर्वत – द्धूह्लड्डह्लड्डद्वड्ड
उपलः – पाषाण – ह्यह्ल्ूड्डद्र

trust
gone out
emergency
desirous
mental distress
calmness
vehement
year
ice
use
grief
delight
slender
gold
town gate

किं भवन्तः जानन्ति ?

१) एतेषु कः पितुः आज्ञया चतुर्दशवर्षाणि वनम् अगच्छत् ?
(क) ध्रुवः (ख) प्रहलादः (ग) श्रीरामः (घ) नचिकेताः

२) एतेषु कस्य गजस्य चत्वारः दन्ताः आसन् ?
(क) कुवलयापीडस्य (ख) ऐरावतस्य (ग) अश्वत्थाम्नः (घ) वक्रदन्तस्य

३) रावणपरिवारस्य कः योद्धा रामरावणयोः युद्धे रामस्य पक्षे आसीत् ?
(क) अतिकायः (ख) प्रहस्तः (ग) महोदरः (घ) विभीषणः

४) एतेषु कः कपटेन शुक्राचार्यात् सञ्जीवनीविद्यां प्राप्तवान् ?
(क) भरतः (ख) पुरुः (ग) प्रह्लादः (घ) कचः

५) एतेषु कः कुरुवंशी 'आजीवनम् अविवाहितः भविष्यामि' । इति प्रतिज्ञाम् अकरोत् ?
(क) शान्तनुः (ख) भीष्मः (ग) चित्राङ्गदः (घ) विदुरः

६) एकं ब्रह्मास्त्रं यदि द्वितीयेन ब्रह्मास्त्रेण अवरुध्यते स्म तर्हि कति वर्षाणि वृष्टिः न भवति स्म ?
(क) दश (ख) द्वादश (ग) चतुर्दश (घ) षोडश

उत्तराणि – (१) क (२) घ (३) क (४) ग (५) ख (६) ख (७) घ

अस्माकम् आगामिकार्यक्रमाः

EKLAVYA SANSKRIT ACADEMY

स्तोत्रपाठः
(निश्चितस्तोत्राणि)

Date : 01/02/24 to 05/03/24
Day : Tuesday-Thursday
Time : 6:30pm to 08:00pm
Fees : 2500/-

छन्दःपरिचयः

Date : 11/03/24 to 03/04/24
Day : Wednesday-Friday
Time : 6:30pm to 08:00pm
Fees : 2500/-

contact: Dr Mihir Upadhyay, 98246 16237

EKLAVYA SANSKRIT ACADEMY

Online / Offline

Admission Open

संस्कृतभाषाशिक्षणम्

First Level

Date : 08/01/24 to 29/03/24
Day : Mon-Wed-Fri
Time : 7:00am to 8:30am
Fees : 6000/-

EKLAVYA SANSKRIT ACADEMY

Online / Offline

Admission Open

संस्कृतभाषाशिक्षणम्

Third Level

Date : 08/01/24 to 29/03/24
Day : Mon-Wed-Fri
Time : 6:30pm to 8:00pm
Fees : 6000/-

संस्कृत-
साम्प्रतम्

नमस्कारः

यदि भवन्तः ''साम्प्रतम्'' मासिकीपत्रिकायाः ग्राहकाः भवितुम् इच्छन्ति तर्हि अधोलिखिते सङ्केते धनं प्रेषयन्तु ।

ग्राहक शुल्कम्

वार्षिकं रू – 100
द्वैवार्षिकं रू – 175
त्रैवार्षिकं रू – 250
अङ्कमूल्यं रू – 10

प्रियवाचकाः
- **भवतां समीपे यदि पत्रिकायां प्रकाशनयोग्याः लेखाः, कथाः, हास्यकणिकाः वा सन्ति तर्हि कृपया प्रेषयन्तु ।**
- **पत्रिकायाः विषये सूचनम् अपि स्वीकार्यम् अस्ति ।**

EKLAVYA SANSKRIT ACADEMY
|| जयतु संस्कृतं जयतु भारतम् ||

Published, Printed and Edited by Dr. Mihir Upadhyay
For. Eklavya Sanskrit Academy
Core House, Off CG Road
Ahmedabad 380 006 India
Fax: (91) 79 26563681
Mobile: (91) 98246 16237
e-mail: mihiresa@gmail.com
web: www.eklavyasanskritacademy.org

Printed at :- Print Vision Private Limited, Print Vision House, Jay Gujarat Fruit Lane, Ambawadi Market, Ahmedabad, Gujarat 380006